

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

*CULTURALIZARE ÎN UNIFORMĂ. ARTICOLE ȘI DOCUMENTE
PRIVIND LEGEA SERVICIULUI SOCIAL 1938-1939*
**ANTOLOGIE DE ZOLTÁN ROSTÁS ȘI DRAGOȘ SDROBIȘ.
PREFAȚĂ DE ZOLTÁN ROSTÁS, POSTFAȚĂ DE DRAGOȘ SDROBIȘ.
EDITURA PAIDEIA, BUCUREȘTI, 2017**

Maria LARIONESCU

Sociologie Românească, 2021, vol. 19, Issue 1, pp. 244-251

<https://doi.org/10.33788/sr.19.1.16>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

CULTURALIZARE ÎN UNIFORMĂ.
ARTICOLE ȘI DOCUMENTE PRIVIND
LEGEA SERVICIULUI SOCIAL 1938-
1939. ANTOLOGIE DE ZOLTÁN
ROSTÁS ȘI DRAGOȘ SDROBIȘ.
PREFAȚĂ DE ZOLTÁN ROSTÁS,
POSTFAȚĂ DE DRAGOȘ SDROBIȘ.
EDITURA PAIDEIA, BUCUREȘTI, 2017

Maria LARIONESCU¹

Abstract

The volume includes an anthology of studies, laws, documents, investigations, and discourses concerning “social engineering” and the young student population, aiming to clarify multiple misunderstandings and myths concerning the Social Service Law, 1938, both from the respective historical period and from recent debates. To this purpose, authors employ a triple strategy of clarifying this piece of legislation: 1) an analysis of the Euro-Atlantic and national contexts of the interbellum period that frames the social service initiatives; 2) connecting the Law to the great public debates of the XIXth century, concerning the life of peasants in the context of village modernization; 3) integrating the experiences of cultural work in villages in the broader, comprehensive vision of the Sociological School of Bucharest, specifying them as a deepening of village modernization on four dimensions: culture of work, of health, of mind and of soul.

Keywords: Dimitrie Gusti, Sociological School of Bucharest, monographical teams, Royal student teams, the peasant issue, cultural action.

Publicul iubitor de cultură a experimentat relativ recent experiența unei întâlniri surprinzătoare cu un simbol al Școlii sociologice de la București, întemeiate de Dimitrie Gusti: Serviciul Social Obligator la sate pentru absolvenții universităților, școlilor superioare sau speciale. Este vorba de apariția volumului, cu titlul provocator, „Culturalizare în uniformă. Articole și documente privind Legea

¹ Universitatea din București, București, ROMÂNIA. E-mail: maria.larionescu@gmail.com.

Serviciului Social 1938-1939. Antologie de Zoltán Rostás și Dragoș Sdrobiș” (Paideia, București, 2017) într-o formă grafică cu parfum interbelic.

Volumul se adresează unei audiențe cu interese de cunoaștere diversificate. Pe lângă publicul larg, sensibil la subiecte istorice, autorii adresează o invitație către cercetătorii interbelicului, care au oportunitatea de a se documenta asupra unor fenomene „aflate la intersecția politicilor pentru tineret ale puterii, strategii de intervenție socială în mediul rural, gestionarea conflictelor politice majore și continuarea cercetării sociologice autohtone” (p. 16).

Autorii antologiei surprind cititorii preocupați de istoria științei românești printr-o deschidere neașteptată în lumea culturii generate de Școala monografică: „probabil, cea mai controversată dimensiune a Școlii gustiene este efemera organizare a Serviciului Social” (p. 7). Scopul asumat al autorilor volumului a fost „lămurirea neînțelegerilor și a miturilor generate de-a lungul anilor” (idem) privind instituția, prin abordarea acesteia în contextul istorico-social al perioadei interbelice și nu din perspectiva evoluțiilor ulterioare ale societății.

Experiența personală de cercetător al istoriei Școlii sociologice de la București mi-a readus în memorie sentimentul unei neîmpliniri în percepția Serviciului social obligator, asemănător cu un vag accident petrecut pe scena performanțelor notabile ale experimentului gustian. Consider că editarea acestui volum este o neașteptată reparație istorică a percepției publice a Legii în discuție, o apariție salutară.

Soluția adoptată de autorii antologiei este foarte ingenioasă: au oferit cititorilor instrumentele documentare de primă mână pentru a-i pune în situația de a face propriile cercetări și evaluări asupra finalității și organizării Legii Serviciului Social. Menționăm câteva dintre căile utilizate:

1) Reeditarea legilor de instituire a Serviciului Social în dinamica lor esențială, începând din 1934 până în 1939, pentru a surprinde evoluția proiectului măsurilor legislative de „inginerie socială” asupra tineretului.

2) Republicarea de editoriale, articole și discursuri privind legitimarea Serviciului Social, elaborate de membrii Școlii de la București între 1938 și 1939.

3) Reproducerea unor articole din presa centrală, regională și locală, întocmite de diferiți analiști, scriitori, critici literari, teologi etc., care, conform opiniei editorilor volumului, „au încercat să surprindă integral viziunea societală a Serviciului Social” (p. 17).

4) Introducerea unei secțiuni speciale, de Documente, care reflectă secvențe din laboratorul intim al activităților Serviciului Social: lucrare de seminar, program de tabără din proiectul Școlii de Comandanți ai Serviciului Social, rapoarte administrative ale autorităților statului referitoare la gestionarea instituției etc.

Funcțiunea unor astfel de „dovezi” privind Serviciul Social ar putea fi un adaos de clarificări referitoare la identitatea instituției, știut fiind că, în epocă, precum și apoi, de-a-lungul deceniilor ce au urmat, au fost generate confuzii și neînțelegeri – o întreagă mitologie, după cum amintea Zoltán Rostás. De pildă, unii participanți la activitățile Serviciului Social nu-și explicau logica caracterului

obligator al Legii, nici al ritualurilor militare – purtatul uniformei, salutul cazon, organizarea militară a taberelor, pregătirea paramilitară, încolonarea cu cântece patriotice etc. (pp. 10-11).

Explicațiile oferite de autorii antologiei și de studiile gustiștilor sunt consistente argumentate prin referințele la „conținutul pregătirii pentru munca culturală la sate” care, dincolo de formulele militare derutante, erau strâns corelate cu bunele practici ale echipelor regale studentești în anii 1934-1938. Acestea au recurs la un activism integrat pe cele patru dimensiuni cunoscute: cultura muncii, cultura sănătății, cultura minții și cultura sufletului, un activism ce depășea stilul iluminist de transfer de învățăminte de sus în jos și implica participarea practică a sătenilor la modernizarea comunităților (Rostás, p. 12). Profesorul Rostás aduce în discuție și o altă dimensiune privind organizarea Legii serviciului social, mai puțin cunoscută și aproape ignorată în presa vremii: susținerea și continuarea cercetării științifice în cadrul rețelei de institute de cercetări sociale ale Institutului de Cercetări Sociale ale României, în condițiile istorice neprielnice ale activității academice: angajarea unor monografiști, pregătirea comunicărilor pentru Congresul Internațional de Sociologie, pregătirea pavilionului românesc pentru Expoziția Internațională de la New York din 1939, operațiile de pregătire a operei de referință națională Enciclopedia României (pp.13-15).

Îmi îngădui o opinie diferită asupra unei evaluări a editorilor volumului privind articolele publicate în secțiunea „B.2. Munca culturală prin lentila celorlalți”. Subliniind aspectele propagandistice ale textelor care oglindeau „imaginea de rege al culturii (care) se construiește în paralel cu cea de rege al țărănilor” (p. 20), se estimează că aportul lui Gusti „pare a fi văzut, mai degrabă, prin lentila efemeră de colaborator al regelui și nimic mai mult” (ibidem), concluzia ducând spre manifestarea populismului textelor – un „revelator al subjugării presei de către putere” (ibidem). Considerăm că aceste aprecieri ar putea fi mai productive pentru clarificarea aportului gustian dacă cititorii volumului ar fi avertizați cu privire la contribuțiile de referință ale Școlii monografice și fondatorului sau la edificarea instituției Serviciului Social, prezentate argumentat de Gusti însuși și de gustiști în grupajul de articole semnate de aceștia, cât și de evaluările esențiale susținute fundamentat de autorii antologiei în prefață și în postfață.

Vom sublinia, în cele ce urmează, câteva argumente privind originile Legii Serviciului Social, formulate de inițiatorii volumului. Sunt edificatoare explicațiile oferite asupra contextului internațional și național în care au fost generate și susținute ideile cadru ale „inițiativelor de muncă voluntară sau în folosul comunității pentru a atenua efectele șomajului și sărăciei care afectau nu doar păturile sociale largi, ci și tineretul” (p. 8). Adăugăm și strategia gustiană de transformare a Universității, a tineretului universitar în „parte a soluției la problemele românești” (p. 281), îndeosebi problema țărănească, a modernizării statului român, chestiunea sărăciei (pp. 279-280).

Plasată în contextul euroatlantic interbelic, Legea Serviciului Social nu mai apare ca un fenomen controversat al creației gustiene, ci ca o instituție integrată „în logica evenimentelor socio-culturale interne ale României, în strânsă corelație cu fenomene similare din Europa și nu numai” (p. 7). Autorul prefetei, Z. Rostás, aduce în sprijin argumente istorice, vizualizând contextul european și american de după Primul Război Mondial, în care s-au experimentat inițiative și organizații de muncă voluntară în folosul comunității, justificate prin nevoia ușurării urmărilor subdezvoltării, sărăciei, mortalității ridicate, analfabetismului, șomajului – resimțite acut și în rândurile tineretului.

La legitimarea internațională a taberelor de muncă voluntară în folosul comunității, precizează Z. Rostás, s-a adăugat și rațiunea practică de a oferi o contrapondere acțiunilor de atragere a tineretului la taberele de muncă unde se făcea educație legionară.

Invocarea acestor repere de justificare a instituției Serviciului Social clarifică, după opinia noastră, oportunitatea instituirii Legii în anii treizeci. Intuiția autorilor antologiei i-a împins spre o abordare mai profundă, comprehensivă, a două filoane de cunoaștere: primul este generat de moștenirea istorică națională a generațiilor succesive de personalități; al doilea izvorăște din explorarea viziunii culturale, integratoare a Școlii monografice și instituțiilor cu care aceasta s-a intersectat.

O călăuză utilă în lectura acestei cărți este sugestia pe care o face Dragoș Sdrobiș în postfață de a conecta problematica volumului la marile dezbateri publice ale sec. al XIX-lea, personalizate de „Generația socială” (G. Călinescu): poporaniști, sămănătoriști, socialiști etc. care năzuiau spre „o reșezare a fundamentelor statului român” prin angrenarea științei în edificarea acestuia (p. 252). Demersul lui D. Sdrobiș de a stabili punți peste timp și locații între instituția gustiană a Serviciului Social și dezbaterile publice de notorietate favorizează înțelegerea finalității activității lui D. Gusti, plasându-l pe acesta în galeria prestigioasă a marilor ctitori ai modernității statului național. Am putea adăuga la ideea autorului de a identifica izvoare culturale de profunzime ale creației gustiene și filiația de idei cu curente care aparțin romanticii germane, narodnicismului rusesc, țărănismului, precum și înrudirea intelectuală cu teoreticienii clasici care au fundamentat rolul statului național ca agent modernizator: W. Sombart, Fr. List, A. de Tocqueville, K. Bücher, Fr. Oppenheimer, Șt. Zeletin, D. P. Marțian, I. Ghica, P. S. Aurelian, E. Lovinescu, M. Manoilescu (Larionescu, 2007, 55). Lectorul contemporan ar putea descoperi similitudini tulburătoare între acești vectori tradiționali de gândire europeană și creația gustiană. Să amintim câteva dintre acestea:

- 1) culturalizarea populației țărănești ca remediu pentru refacerea țesăturii comunității naționale solidare, susținută de N. Iorga;
- 2) iubirea nemărginită pentru popor și luminarea maselor producătoare, teză de bază a narodnicismului rusesc;

3) utilitatea și viabilitatea proprietății țărănești mici și mijlocii prin ridicarea culturală cu ajutorul unei intense mișcări cooperatiste, țărănism, constituționalism, libertăți publice, vot universal (C. Stere);

4) teza ocultismului instituțiilor (R. Rosetti, C. Dobrogeanu-Gherea) ar putea sugera o asemănare cu Legea Serviciului Social, în sensul că o serie de instituții precum Căminul cultural, Băncile populare, Casa rurală, obștile sătești, având fiecare atribuții specializate, se „încarcă” cu funcțiuni „formativ-educative, determinând țărănimea să se ocupe de afacerile ei” și ale țării (Larionescu, Mărginean, & Neagu, 2006, 62).

Autorii antologiei sporesc substanțial efortul de înțelegere și explicare a conținutului Legii Serviciului Social prin introducerea în discuție a unor contribuții decisive, mai puțin vizibile, ale instituției. Semnalăm câteva dintre acestea.

a) Tematica acțiunii muncii culturale la sate ale echipelor Serviciului Social este o prelungire și o aprofundare a activității culturale integrate în comunități, pe cele patru dimensiuni – muncă, sănătate, minte și suflet.

b) Acțiunea culturală la sate implica un dublu efort: transfer de cunoștințe și „implicarea practică a sătenilor la munca de modernizare a satului” (p. 12).

c) Analiza problemei sociale țărănești, foarte bine documentată cu cercetări fundamentale din epocă și ulterioare, înfăptuită de Dragoș Sdrobiș, este un ghid excepțional pentru cititori, facilitându-le înțelegerea legitimității Legii Serviciului Social. Concluzia cercetării arată cu limpezime că problema satului românesc este multidimensională: demografică, factor de producție și capital economic, aspecte cercetate amplu de Școala Gusti (p. 261).

Însă punctul critic al acestui ghid este ceea ce observase și regretatul Vintilă Mihăilescu atunci când vorbea despre o spirală a sărăciei în lumea satului (apud Sdrobiș, pp. 279-280). Apare ideea de fundamentală importanță că „e nevoie de cultură integrală, nu numai intelectuală, ci totodată și sanitară și economică” (p. 270) și, „mai ales, [de] antrenarea maselor la realizarea soluțiilor propuse” (p. 268). În consecință, Serviciul Social gustian a constituit, în opinia lui Sdrobiș, un proiect ținut să confere Universității un rol de for conectat la nevoile societății (p. 279).

Un aport informativ și explicativ de excepție la înțelegerea naturii Legii Serviciului Social Obligator la sate este oferit de gustiști în cele nouă articole și discursuri din secțiunea B.1. Evidențiem câteva dintre evaluările substanțiale ale „laboratorului” gustian, prezentate în evoluția lor istorică esențială.

a) O idee referențială cu funcție de dublă legitimare, internațională și internă, a Legii în discuție privește fundamentele științifice ale instituției. Prof. Gusti atrage atenția înaltei audiențe a Academiei de Științe Morale și Politice a Franței (martie 1939) că această Lege are rădăcini în filozofie pozitivistă franceză care preconiza unitatea teoriei cu acțiunea socială. Departate de a fi o Lege apărută ad hoc, din rațiuni exclusiv politice, originile sale pot fi identificate în inițiativa creării în 1918, la Iași, a Asociației pentru Știința și Reforma Socială, verificată sistematic prin cercetările monografice începând din 1925 și continuând, din 1934,

cu echipele studențești de acțiune pentru înfăptuirea reformei culturale integrate, sub auspiciile Căminului Cultural, structurat în cele patru domenii – sănătate, muncă, minte și suflet.

b) Prof. Gusti aduce o clarificare necesară, atât pentru publicul străin cât și intern, privind caracterul intelectual al muncii studenților – precizare destinată să înlăture o confuzie privind aspectul obligatoriu al prestației tineretului studios, diferită de munca manuală a taberelor din alte state (p. 86).

c) O altă explicație oferită de prof. Gusti are în vedere intenția Legii de a genera o revoluție morală printr-o concepție nouă de organizare a țării. Spre deosebire de alte reforme utopice, proiectul lui Gusti are toate caracterele unei realități validate. Revoluția morală prefigurată de prof. Gusti este un proces în desfășurare pe mai multe trepte: conștientizarea neajunsurilor, trezirea nemulțumirii cu situația prezentă, consolidarea înviorării spiritelor prin lucrările performate de echipe cu sătenii (un pod, o cooperativă, un cămin etc.) ce sporește încrederea în auto-organizarea comunității și după plecarea echipelor (p. 72).

d) O abordare destinată să crească încrederea publicului în edificiul Legii Serviciului Social este legitimarea acesteia prin expunerea rezultatelor aplicării ei în scurtul interval cât a fost în funcțiune (pp. 81-82). Acestea includ dezvoltarea unei adevărate mișcări a căminelor culturale prin publicații, școli țărănești, școli de conducători de cămine culturale, cămine culturale model și, nu în ultimul rând, două performanțe de cercetare științifică puse în lumină de D. Gusti. Este vorba despre alcătuirea unui tezaur de observații și documentări sociologice, echivalentul a celei mai mari anchete făcute în țara noastră. Doar în 1938 echipele au studiat un sat din 300 și un țăran pentru fiecare grup de 160 de țărani (p. 82). Al doilea rezultat de mare rezonanță științifică a fost, în opinia prof. Gusti, „formarea unui centru de experimentări sociale, printre care satul Dioști”, reconstruit în întregime de echipe după ce a fost distrus totalmente de un incendiu (idem).

O imagine de final a experienței gustiene a Serviciului Social, văzută de cititorii volumului, prin prisma semnificației sale actuale, ar putea sugera o strategie de creștere a capitalului social, de eficientizare a rețelelor comunitare în programele de dezvoltare rurală. Publicul a putut afla căi inedite de îmbogățire a sociabilității prin implicarea tineretului studios în procesul „coborârii la sate... învățându-l să cunoască și să iubească țara necunoscută a țăranilor” și, mai ales, să muncească pentru ea (Neamțu, p. 105).

În încheiere, prezentăm și unele „dovezi altfel” privind semnificația muncii culturale la sate a echipelor regale studențești din perioada 1934-1939. Ele provin dintr-un exercițiu intelectual solicitat de prof. Z. Rostás lui H. H. Stahl în cunoscutele sale interviuri din „Monografia ca utopie”, 2000 (pp. 199-201). Spre deosebire de O. Neamțu, susținător necondiționat al programului de acțiune culturală al echipelor Fundației Culturale Regale, începând cu 1934 H. H. Stahl a oscilat între cercetarea sociologică și acțiunea socială în sate, sperând, ca și prof. Gusti, să poată combina cele două dimensiuni. Invitat de prof. Rostás să

facă un bilanț al muncii echipelor regale între 1934 și 1939, inclusiv asupra Legii Serviciului Social, prof. H. H. Stahl a formulat o evaluare comprehensivă, de mare rezonanță științifică și pragmatică. Reluăm, pe scurt, câteva dintre ideile sale principale.

Din perspectiva prof. H. H. Stahl, aportul echipelor de acțiune culturală, cel puțin al celor care au lucrat la Nerej, s-a dovedit inefficient, atât din punct de vedere al cunoașterii cât și al acțiunii practice, aspecte menționate în cele trei volume despre Nerej. O evaluare mai puțin tranșantă a activității participanților la Serviciul Social în direcția îmbinării cercetării sociologice cu acțiunea practică o întâlnim la unii echipieri, cum sunt etnologul Nicolae Dunăre, discipol al „bătrânilor monografiei” (Tr. Herseni, A. Golopenția), numit de Gusti director de studii la Școala Serviciului Social din Piatra Neamț, și Gheorghe Serafim, fost colaborator și adept al prof. H. H. Stahl. După aprecierea lui N. Dunăre, la Serviciul Social se făcea atât teorie sociologică în viziune monografică gustiană, cât și practică „la făcut fântâni, la făcut școli, la făcut dispensare, la lucrat în dispensar”. Tinerii manifestau „pasiune, o dragoste pentru problemele țărănești românești” (Rostás, 2005, 100).

La rândul său, Gheorghe Serafim relatează că în cadrul campaniilor echipelor regale ale Fundației, în perioada 1935-1938, la Nerej, s-au făcut doar cercetare, culegere de material, interviuri cu sătenii, sistematizări de observații, „fiecare pe problema lui își făcea o redactare în domeniul respectiv, pe care o preda dosarului” (Rostás, 2005, 416, 417).

Revenind la evaluările prof. Stahl, semnalăm rezultatele practice considerate ca fiind foarte interesante. De exemplu, este importantă formarea unui grup de tehnicieni tineri, profesioniști în acțiune culturală rurală, care au continuat să manifeste ethosul reformator și după plecarea din sat. Exemplele sunt interesante și diverse:

- Profesorul de educație fizică, Victor Cojocaru, s-a transformat în activist cultural, ținând legătura cu satele pe termen lung;
- Cazul unui for echipier, devenit doctor la dispensar, care a ținut studenților aflați în practică o adevărată lecție de sociologie a sănătății în perspectivă monografică gustiană;
- Un profesor de geografie, fost echipier al Fundației culturale la tabăra de la Stănești, a prezentat o perspectivă interdisciplinară privind un proiect de dezvoltare regională. Exemplele pot continua.

Experiența echipelor studențești a fost deci formatoare de viitori profesioniști, capabili să cunoască și să înțeleagă cu adevărat problemele comunității și să antreneze obștea pentru rezolvarea lor.

Expertiza echipelor este evidentă și în tehnicile de lucru referitoare la modalitățile „de a face o campanie, cum se organizează, cum se poate realiza antrenarea satului prin acțiune culturală” (p. 201). Și, foarte interesant, menționa prof. Stahl, aceste tehnici de lucru le-au regăsit „reinventate mulți ani după aceea, în echipele de

muncă voluntară pe care le trimit americanii în diverse misiuni extra-continentale de-ale lor. Dar noi le puseseăm destul de bine la punct” (idem).

O concluzie asupra legitimității instituției gustiene a Serviciului Social ar putea fi formulată în termenii reinventării conceptului de cultură prin asocierea lui cu cel de acțiune a echipelor de tineret în sate. Ideea aparține prof. H. H. Stahl și a fost formulată în același context al reflecțiilor asupra instituției gustiene: „Cultura este un anumit fel de a răspunde împrejurărilor de viață, adaptare la mediul înconjurător, de muncă, adaptarea la viața socială, la relațiile sociale și care sunt de un anumit standard. Ce trebuie să faci e să ridici acest standard cu puțin. Cu puțin, nu mai mult, cât se poate, dar să fie declanșată o stare de progres continuu. Foarte democratic, prevedea ridicarea satului nu prin apostoli, misionari culturali, ci prin el însuși” (Rostás, 2000, 201).

Nu în ultimul rând, cititorul interesat de dinamica instituției Serviciului social, îndeosebi de „munca culturală la sate ca intervenție socială modernizatoare” (Rostás, 2009, 7), oglindită de memoria echipierilor, găsește informații inedite în volumul de interviuri „Strada Latină nr. 8”, editat de același neobosit istoric al sociologiei, prof. Zoltán Rostás.

Bibliografie

- Larionescu, M., Mărginean, I., & și Neagu, G. (2006). *Constituirea clasei mijlocii în România*. București: Economică.
- Larionescu, M. (2007). *Istoria sociologiei românești*. București: Editura Universității din București.
- Rostás, Z. (2000). *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)*. București: Paideia.
- Rostás, Z. (2005). *Parcurs întrerupt. Discipoli din anii '30 ai Școlii gustiene*. București: Paideia.
- Rostás, Z. (2009). *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”*. București: Curtea Veche Publishing.